

ВІДГУК

офіційного опонента про дисертаційну роботу **ШИЯН Наталії Іванівни** на тему **“Економічний механізм ефективного розвитку скотарства”**, поданої на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук за спеціальністю 08.00.03 – економіка та управління національним господарством

Актуальність обраної теми та її зв'язок з напрямками наукових досліджень

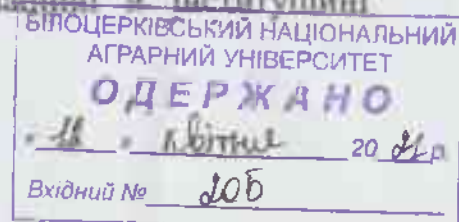
Процес входження України до світового економічного простору характеризується критичним переосмисленням значення галузей агропромислового виробництва для національної економіки. Галузь скотарства, як багатофункціональний складник, забезпечує продовольчу незалежність держави, переробну промисловість сировиною, рослинництво органічними добривами, населення робочими місця і сприяє розвитку сільських територій.

Продукти переробки галузі скотарства мають високу харчову й біологічну цінність для людини, а рівень їх споживання слугує ознакою соціального благополуччя населення країни. Проте, фактичне споживання молочних продуктів у перерахунку на молоко становить 53 %, а яловичини та телятини 26,8 % раціональної норми.

Основна проблема скотарства пов'язана з ризиками, породженими повільним оборотом капіталу, недосконалістю інституційного забезпечення і міжгалузевих економічних відносин, перманентними змінами державної політики підтримки і низькою купівельною спроможністю населення, що не дає змоги забезпечити споживання продукції галузі на фізіологічно необхідному рівні та активізуватиме процеси зростання обсягів її виробництва.

Тенденції розвитку скотарства характеризуються скороченням поголів'я тварин, особливо худоби м'ясного напрямку, зменшенням обсягів продукції, передусім яловичини (телятини). При сучасному домінуванні розмірів виробництва в господарствах населення, резерви розвитку скотарства у них практично вичерпані. Чисельність суб'єктів господарювання у цій галузі зменшується. Створення сімейних ферм і молочарських кооперативів потребує значних коштів, яких селяни не мають, а кредитні ресурси для них недоступні. Можливості підвищення якості продукції обмежені. Згорання галузі супроводжується заміщенням вітчизняної продукції імпортною.

Значний вплив на ефективність розвитку галузі скотарства здійснює цінова та договірна політика учасників господарської діяльності у сферах «виробництво–переробка–збут» та економічні, організаційні й інституційні важелі господарського механізму.

Зазначене переконливо свідчить про актуальність теми дисертації Н.І. Шиян, де поставлено за мету вдосконалення економічного механізму ефективного розвитку скотарства та окреслення його складників, які сприяють розв'язанню проблем галузі. Серед них вагоме значення надається сукупності інститутів стабілізації стану та критеріям державної підтримки з урахуванням оцінювання економічної, екологічної й соціальної ефективності розвитку скотарства, об'єктивному обґрунтуванню складників методологічного апарату.

Дисертаційне дослідження здійснювалося відповідно до плану науково-дослідних робіт Харківського національного аграрного університету ім. В.В. Докучаєва за темами «Науково-методологічне забезпечення підвищення економічної ефективності, інноваційного розвитку та менеджменту аграрного виробництва» (номер державної реєстрації 0112U003728), «Теоретичні і методологічні засади управління розвитком агропромислового виробництва і сільських територій на інноваційній основі» (номер державної реєстрації 0115U006916) та «Науково-методологічне забезпечення підприємницької, маркетингової, логістичної діяльності підприємств агропродуктового комплексу та розвитку земельних відносин на інвестиційно-інноваційних засадах» (номер державної реєстрації 0116U000001) в межах яких дисертанткою поглиблено теоретичні й методичні засади формування та інституційного забезпечення економічного механізму скотарства, обґрунтовано складники економічного механізму та запропоновано напрями підвищення ефективності виробництва продукції скотарства, визначено вплив складників економічного механізму на ефективність розвитку скотарства.

Основний зміст роботи викладено на 405 сторінках комп'ютерного тексту. Дисертація складається з анотацій, вступу, п'яти розділів, висновків, списку використаних літературних джерел, який включає 466 найменувань, і додатків на 56 сторінках.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації

Зміст дисертації охоплює основні аспекти теми дослідження. У вступі автором достатньо обґрунтовано мету і завдання дослідження.

В дисертації Н.І. Шиян проведено аналіз підходів до сутності економічного механізму та дано визначення його відносно ефективного розвитку скотарства (с. 44). Встановлено важелі та інструменти економічного механізму. Обґрунтовано зміст категорій «розвиток» і «сталий розвиток» (с. 49-50). Окреслено етапи розвитку інституціональної теорії, визначено функції, встановлено роль інститутів у функціонуванні і розвитку суспільства,

особливості формування інституційного поля в країнах, що розвиваються, недосконалості взаємодії інституційного і економічного механізмів (с. 57-67).

Доречне судження автора про підходи та інструменти реформування наявних інститутів, моделі економічної політики та траєкторії її розвитку (с. 69), вплив інституцій на розвиток скотарства. Підсумком зазначеного стало визначення чинників впливу на інтеграційні процеси входження України у світовий ринок молока і яловичини. Важливе значення при цьому надається інтенсифікації, концентрації та спеціалізації виробництва (с. 87-90).

Трансформації економічного механізму розвитку скотарства розглядаються крізь призму відповідності його процесам реформування, формуванням цінового механізму та взаємовідносин між товаровиробниками і споживачами продукції, стандартизації продукції, державного регулювання і стимулювання галузі (с. 93-97). Водночас акцентується увага стосовно вимог до компонент економічного механізму ефективного розвитку скотарства, застосування методологічних положень та методичного інструментарію до його обґрунтування й розроблення (с. 99).

Підґрунтя аналітичному розділу роботи створила методологія, визначена як шлях дослідження, що «йде від збору фактів, їхнього вивчення й систематизації, узагальнення й розкриття окремих закономірностей, до логічно стрункої системи наукових знань, які дають змогу пояснити вже відомі факти і спрогнозувати їх» (с. 103).

Авторкою окреслено рівні методології, сформульовано загальнометодологічні принципи, встановлено види інформації й проблеми інформаційного забезпечення дослідження, висунуто робочу гіпотезу, опрацьовано методи вирішення поставлених завдань та існуючі проблеми сучасної методології (с. 115;121).

В роботі розглядаються різні підходи до формулювання ефективності в її зв'язку з інтенсифікацією та інноваційним типом розвитку економіки, пропонується система показників оцінювання економічної, технологічної, екологічної та соціальної ефективності скотарства, ефективності розвитку галузі, різних заходів та ресурсів, а також методичні підходи до їх визначення та узагальнюючого соціо-еколого-економічного показника (с. 124-137). Пропонуються концептуальні засади ефективного розвитку скотарства.

В аналітичному розділі дисертації, на основі значного масиву інформації (1945–2019 рр.), встановлено тенденції поголів'я, продуктивності корів і виробництва молока у сільському господарстві, з'ясовано особливості, сучасний стан та тенденції розвитку скотарства, визначено етапи нарощення

поголів'я тварин і виробництва молока і зворотного процесу, представлено динаміку основних показників розвитку скотарства та періоди середніх значень обсягів виробництва молока (с. 164-169). Проаналізовано показники поголів'я і виробництво продукції скотарства за категоріями господарств та ефективності розвитку скотарства в динаміці, встановлено залежність між поголів'ям худоби і землезабезпеченістю господарств населення (с. 173-175).

Скорочення поголів'я худоби, зниження обсягів виробництва, зменшення кількості підприємств-виробників продукції скотарства небезпідставно пов'язано з безсистемністю реформ і фрагментарністю державної підтримки галузі. Відповідно систематизовано й проаналізовано динаміку (2017–2019 рр.) заходів бюджетних дотацій та порядок використання коштів (с. 182-188).

Окреслено дискусійні положення проекту концепції Державної цільової програми розвитку скотарства на період до 2030 р. та заходи сприяння забезпеченню позитивних трендів молочного та м'ясного скотарства України (с. 207-209). Намічено шляхи адаптації товаровиробників молока до ДСТУ 3662:2018 «Молоко-сировина коров'яче. Технічні умови» (с. 194-196). Запропоновано заходи стабілізації й розвитку галузі скотарства на рівні держави, місцевих органів влади та самоуправління (с. 215-218).

Для оцінювання економічної, екологічної та соціальної ефективності галузі скотарства проаналізовано площу та структуру сільськогосподарських культур, встановлено надмірне антропогенне навантаження на земельні угіддя, окреслено заходи екологічного використання земель (с. 215-218), обґрунтовано показники для розрахунку соціо-еколого-економічного коефіцієнта (СЕЕК), встановлена залежність між коефіцієнтом СЕЕ і показниками продуктивності та прибутковості галузі (с. 222-227).

Шляхом проведення кластерного аналізу з виробництва яловичини і виробництва молока в роботі визначено області, де галузь скотарства відіграє важливу роль в їх розвитку. Доведено, що напрями державної підтримки галузі в регіонах і кластерах мають бути різними (с. 230-238).

Перспективи розвитку галузі скотарства в роботі великою мірою пов'язано з нарощенням обсягів виробництва та пропозиції продукції на ринку і підвищенням рівня платоспроможності населення – попиту. Встановлена залежність між зростанням доходів сільських і міських домогосподарств та споживанням м'яса і молока (с. 243-248). Обґрунтовано чинники нарощення обсягів продукції скотарства, проведено аналіз виробництва за рівнем інтенсифікації (с. 254-257).

На підтвердження висунутої гіпотези про ступінь впливу інтенсивності виробництва на показники ефективності галузі розглянуто механізм дії закону спадної віддачі додаткових вкладень на одиницю об'єкта інтенсифікації, встановлено межі, в яких підвищення рівня вкладень супроводжується зменшенням окупності витрат виручкою від реалізації продукції (с. 259-268). Для подальшого підвищення продуктивності тварин запропоновано компенсаційні заходи дотування окупності витрат (с. 269-272).

Використання математичного апарату для проведення витратно-цінового аналізу управління витратами дало можливість визначити граничне значення частки постійних витрат у собівартості для окупності витрат виручкою від реалізації продукції (с. 281-288).

Встановлено залежність ефективності галузі скотарства від рівня спеціалізації й концентрації виробництва (с. 293-313), граничне поголів'я тварин для підвищенні рентабельності продукції. Окреслено екологічні проблеми, що зумовили розроблення системи моніторингу навколишнього середовища, визначення розмірів санітарно-захисних зон тваринницьких комплексів, опрацювання екологічного паспорту господарства (с. 316-322).

Визначено чинники активізації інноваційної діяльності суб'єктів господарювання, залежність між амортизаційними відрахуваннями, як індикатором ступеня техніко-технологічного розвитку галузі, та показниками ефективності і їхніми граничними значеннями відносно частки амортизаційних відрахувань у собівартості продукції (с. 330-337)

Важливим аспектом дослідження є встановлення кількості підприємств, які мають значення соціально-еколого-економічного коефіцієнта для отримання дотацій вище розрахунково-граничного, пропозиції щодо алгоритму розрахунку обсягу дотацій (с. 373-375).

Позитивне експортно-імпортне сальдо та рівень споживання яловичини на внутрішньому ринку свідчать про незначні обсяги її пропозиції, формування ціни яловичини залежно від світових цін і якості продукції. З'ясовано принципи ціноутворення на молоко у країнах світу, (с. 379-382).

Доведено залежність між обсягами реалізації і ціною молока у зонах Степу, Лісостепу і Полісся та Харківській області (с. 388-390). Встановлено чинники впливу на співвідношення попиту й пропозиції, запропоновано методику прогнозування ціни на молоко та молочну продукцію в короткостроковому періоді (с. 400-405).

Доречний розгляд авторкою концептуальних засад розвитку кооперативних структур у скотарстві, напрямів підвищення ефективності

діяльності сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів та формування статутного капіталу сільськогосподарських кооперативів і передачі їм для господарської діяльності не використовуваних активів сільських об'єднаних територіальних громад (с. 417-426).

Викладені в дисертаційній роботі висновки достатньо обґрунтовані, що забезпечується використанням положень фундаментальних і прикладних наукових досліджень, положень законодавчої і нормативно-правової бази, сучасних засобів та методик проведення економічного аналізу, даних статистичної інформації, структурною побудовою, логічною послідовністю та взаємоузгодженістю матеріалу.

Оцінка новизни і достовірності досліджень

Найбільш суттєвими і важливими результатами, що одержані Н.І. Шиян особисто і характеризують новизну дисертації є:

визначення граничного рівня інтенсивності галузі для досягнення найвищої ефективності скотарства, що підтверджується проявом закону спадної віддачі, з обґрунтуванням доцільності надання дотацій за підвищення показника продуктивності корів;

обґрунтування диференціації обсягів державної підтримки суб'єктам господарювання галузі скотарства на основі запропонованого інтегрального показника ефективності для урахування мультиплікативного впливу сталоорієнтованого розвитку на ефективність виробництва;

механізм хеджування цінових ризиків з прогнозуванням і коригуванням ціни на молоко з урахуванням часового лагу в ціні реалізації молочної продукції та укладання фючерських угод на поставки молока для зниження рівня невизначеності у формуванні товарної продукції суб'єктами господарювання галузі;

наукові положення механізму ефективного розвитку скотарства та його інституційний і економічний складників, інструментарій комплексного оцінювання ефективності виробництва для орієнтації суб'єктів господарювання на виконання приписів сталого розвитку;

напрями і форми державної підтримки ефективного розвитку галузі скотарства, система факторів впливу на споживчий попит і купівельну поведінку споживачів на ринку продукції скотарства для визначення рівня задоволення споживчого попиту та розроблення сценаріїв формування товарної пропозиції;

оцінювання впливу інноваційного розвитку на техніко-технологічне забезпечення ефективності галузі скотарства, складники економічного механізму ефективного ведення скотарства в умовах посилення невизначеності й ризику, орієнтації на інноваційний та екологічний розвиток, прояву закону спадної віддачі, концентрації та спеціалізації виробництва;

розвиток методологічного базису наукових досліджень галузі скотарства на засадах об'єктивно обґрунтованих складників методологічного апарату, обґрунтування доцільності орієнтації важелів та інструментів механізму регулювання розвитку галузі скотарства на прояв синергетичного ефекту;

ідентифікація факторів впливу на ефективність скотарства для розроблення сценаріїв перспективного розвитку галузі з обґрунтуванням параметрів спеціалізації й концентрації виробництва за сформованою системою показників техногенного навантаження та комплексу заходів з мінімізації негативного впливу на довкілля.

Основні положення дисертації висвітлені у наукових публікаціях автора. Автореферат повністю відповідає змісту дисертаційної роботи.

Практичне значення отриманих результатів

Отримані результати дисертаційного дослідження Н.І. Шиян мають важливе практичне значення для формування пріоритетів державної аграрної політики, розроблення стратегій розвитку аграрного сектору економіки, управління процесами інституційного, інноваційно-інвестиційного та соціо-еколого-економічного розвитку молочного і м'ясного скотарства, удосконалення виробничих і партнерських відносин між його учасниками для підвищення якості, конкурентоспроможності та економічної ефективності галузі в умовах інтеграції України до ЄС. Напрацювання авторки, викладені в роботі пропозиції та рекомендації слугують підґрунтям стратегічних напрямів та програм соціально-економічного та організаційно-технологічного розвитку скотарства в агропромисловому виробництві України.

Дискусійні положення та зауваження

Незважаючи на вагомі позитивні результати проведеного дослідження, воно не позбавлене ряду зауважень та дискусійних положень.

1. У першому розділі дисертаційної роботи поряд з глибоким дослідженням загальних питань економічного механізму та організаційно-економічного механізму державного впливу на розвиток скотарства необхідно

схематично представити модель саме економічного механізму ефективного розвитку скотарства з його важелями й інструментами, цілями і завданнями.

2. Дискусійним є співставлення інститутів з чинниками, пов'язаними з управлінням та заходами з поліпшення управління. Виникає запитання, норми права, встановлені правила поведінки та звичаї управляють чи врегульовують?

3. При визначенні технологічної ефективності скотарства показником виходу приплоду телят на 100 корів виникає запитання. Яку технологію мало на увазі авторка, якщо серед мірил ефективності (рис. 2.2, с. 130) цей показник віднесено до ефективності відтворення стада?

4. Неправомірне визначення соціального капіталу, що цитується в роботі, як потенціалу особистої участі людини у суспільному житті. Сама назва говорить, що це капітал соціуму – колективу, громади, спільноти, суспільства (с. 209).

5. Потребує додаткового пояснення вимір ступеня соціальної ефективності індикаторами чисельності працюючих в аграрних підприємствах з розрахунку на 100 га сільськогосподарських угідь і величини їх оплати праці (с. 223).

6. До концептуальних засад ефективного розвитку скотарства в роботі (с. 156-163) віднесено кластери, які розглядаються під різними кутами зору науковців. Водночас в роботі здійснено розподіл областей на кластери за показниками розвитку скотарства (с. 248-258). Виникає запитання щодо відмінностей між кластерами як інтеграційними структурами і кластерами, окресленими авторкою у дисертаційному дослідженні.

7. При критичному розгляді витратної і результативної концепцій інтенсифікації бажано було б послатися на їх прихильників.

8. У роботі зустрічаються невдалі вирази: народне господарство (національна економіка), питома вага (частка), розповсюдження (поширення).

Зазначені зауваження до дисертаційної роботи загалом не применшують її значимості і не знижують загальної позитивної оцінки.

Загальний висновок

Дисертаційна робота Наталії Іванівни Шиян “Економічний механізм ефективного розвитку скотарства” є самостійно виконаною авторкою і завершеною науково-дослідною роботою, яка відзначається новизною, отриманими новими науково обґрунтованими результатами, що розв'язують важливу наукову проблему і мають практичне значення для подальшого прогресивного розвитку молочного і м'ясного скотарства на основі раціонального формування державних пріоритетів, міжгалузевих

взаємовідносин, інноваційних стратегій та інвестиційного забезпечення організаційно-правових структур галузі. Логіка викладення тексту та науково-прикладні результати свідчать про глибокі теоретичні знання авторки, володіння методами економічних досліджень, вміння розв'язувати складні наукові й прикладні проблеми.

За змістом, науково-практичною сутністю і оформленням дисертація відповідає пунктам 9, 10, 12, 13 та 14 «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України № 567 від 24.07.2013 р. (зі змінами, внесеними згідно з Постановами Кабінету Міністрів України № 656 від 19.08.2015 р., № 1159 від 30.12.2015 р. та № 567 від 27.07.2016 р.), а її авторка – Шиян Наталія Іванівна – заслуговує на присудження наукового ступеня доктора економічних наук за спеціальністю 08.00.03 – економіка та управління національним господарством.

Офіційний опонент:

доктор економічних наук, професор,
професор кафедри маркетингу
та управління бізнесом
Національного університету
«Києво-Могилянська академія»

5 квітня 2021 р.

Россоха В. В.

Підпис В.В. Россохи засвідчую:
учений секретар Національного університету
«Києво-Могилянська академія»,
кандидат філологічних наук

6 квітня 2021 р.

Лебедівна Л.І.